

В.А.Тучинський, П.С.Григорчук

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ МОЛДАВСЬКОЇ АВТОНОМНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СКЛАДІ УСРР В 1924 Р.

Історія Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки й на початку ХХІ століття залишається маловідомою сторінкою минулого українсько-молдавських взаємин. Автономна Республіка була створена на лівобережжі Дністра у жовтні 1924 року. Її утворенню передували надзвичайно складні політичні передумови. Протягом 1920-1924 рр. у керівництві більшовицької партії велися запеклі дискусії про місце і форму державності молдавського народу і лише в кінці 1924 р. це питання було остаточно вирішено на користь Автономної Республіки у складі УСРР.

Проблема утворення МАРСР мало привертала увагу дослідників. В 70-х рр. ХХ ст. в Україні цю проблему досліджував В. Лисенко [1]. У його наукових розвідках дано загальну характеристику внутрішніх та зовнішніх передумов утворення Молдавської Автономної Республіки. Із істориків Республіки Молдови відзначимо дослідження С. Брисякіна та М. Ситника [2]. Монографія А. Репіди присвячена характеристиці соціально-економічних передумов, що призвели до утворення Автономної Республіки [3]. Окремі проблеми історії МАРСР вивчаються істориками самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки [4].

Метою публікації є дослідження політичних передумов та політичної боротьби у керівних органах більшовицької партії між противниками та прихильниками утворення Молдавської Автономної Республіки.

Ідея утворення Молдавської Республіки виникла на початку 20-х рр. Вона з'явилася у середовищі політичних емігрантів – румун та молдаван, що проживали у Москві. Після утворення СРСР значно активізувався рух за створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, яка повинна була включати територію лівобережного Придністров'я та Бессарабії. Почався тривалий переговорний процес із Румунією про передачу території Бессарабії до складу Радянського Союзу, однак він завершився безрезультатно.

Після цього більшовицькій верхівці стало зрозуміло, що утворити Молдавську Радянську Республіку на цьому етапі неможливо. Тоді політичне керівництво СРСР взяло курс на створення в межах УРСР автономії молдавського народу, а приєднання Бессарабії тимчасово було відкладено.

Партійні та радянські органи УСРР розгорнули активну пропагандистську та організаційну роботу по підготовці утворення Молдавської Республіки. Оскільки головна робота мала проводитися в Одеській губернії, там почали створюватися спеціальні молдавські органи. 11 березня 1924 р. Пленум Одеського губкому КП(б)У прийняв рішення про створення в складі губкому партії Молдавської секції [5, арк. 10-11]. Широкого розмаху набрала політична пропаганда. Одним із її центрів став Інтернаціональний клуб народів Заходу, який розпочав роботу в Одесі у лютому 1924 р., молдавська секція клубу об'єднувала понад 150 слухачів [6, арк.21].

Значну роль у створенні Молдавської Республіки відіграли авторитетні командири Червоної Армії - Г.Котовський та М.Фрунзе. Саме під керівництвом Г.Котовського на початку 1924 р. було створено ініціативну групу, яка 4 лютого 1924 р. направила у партійні органи Доповідну записку про необхідність створення Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки [4, с. 208].

В записці з більшовицькою відвертістю було викладено справжні причини утворення Республіки. «Молдавська республіка може зіграти ту ж роль політико-пропагандистського фактору, що і Карельська по відношенню до Фінляндії. Вона стане великим приводом для претензій на возз'єднання до неї Задністров'я» [7, арк.53].

5 лютого 1924 р. доповідна записка надійшла в ЦК РКП (б). Наступного дня з нею познайомився М. Фрунзе і повністю підтримав викладені в ній пропозиції [3, с. 143-144]. Після цього почалася тривала та вперта боротьба за здійснення ідеї утворення Молдавської Республіки.

Політбюро ЦК КП(б)У отримавши записку ініціативної групи, в середині лютого 1924 р. обговорило питання «Про Молдавську Радянську Республіку». Думки членів вищого

.....
партійного органу розділилися, а тому конкретного рішення не було прийнято. Політбюро доручило відповідним органам визначити чисельність молдавського населення Придністров'я [8, с. 77]. 20 березня 1924 р. питання «Про Молдавську РСР» було розглянуто на засіданні Політбюро ЦК РКП(б). Його готували Г. Чичерін та Х. Раковський, які дотримувались різних точок зору. Нарком іноземних справ СРСР Г. Чичерін вважав помилкою в умовах складного міжнародного становища створювати державність молдавського народу, натомість його опонент Х. Раковський – доводив на засіданні Політбюро необхідність такого державного утворення [9, с. 150-151].

Навесні 1924 р. відбувався процес консолідації сил як прихильників, так і противників утворення Молдавської Республіки. В березні, коли це питання знаходило своє відображення лише в секретних партійних документах, в багатьох містах СРСР відбувалися мітинги і зібрання бессарабських та румунських емігрантів, приурочені відкриттю радянсько-румунської конференції у Відні. У виступах та резолюціях мітингів і зборів ставилась вимога утворення Молдавської Республіки не на території України, а на території Бессарабії та возз'єднання її з СРСР [10, с. 124].

На початку квітня 1924 р., у відповідності до вказівки ВУЦВК, розпочалися роботи по вивченню території населеної молдаванами, а в середині травня Центральна адміністративно-територіальна комісія УСРР запропонувала Одеському губвиконкому виявити всі населені пункти, де молдавани складають переважну більшість населення. З ініціативи Г.Котовського зі складу кавалерійського корпусу, яким він командував, і який розташовувався у Придністров'ї, також було створено спеціальну комісію для обстеження місць проживання молдаван [11, с. 119].

Після завершення роботи комісії вказали різну чисельність молдавського населення регіону. Так, у Доповідній записці Центральної адміністративної комісії „По питанню районування місцевостей, заселених молдаванами», складеній заступником наркома внутрішніх справ УСРР В.Черлунчакевичем, загальна чисельність молдаван, що проживали в Україні, складала 177,7 тис. чоловік [12, арк.161]. Із них в районах Придністров'я проживало 114,8 тис. або 14,2% молдаван і 419,6 тис. українців, які склали 69,2 % всього населення регіону. Комісія зокрема відзначала: «Разом із молдаванами на території Придністров'я проживають українці та росіяни, які по кількості населення переважають молдаван. Територія де молдавани проживають компактно займає головним чином Придністров'я і розтягнута вузькою смугою шириною 10-25 верст і довжиною 250 верст» [8, с. 169].

За підрахунками комісії, що була створена з ініціативи Г.Котовського, чисельність молдавського населення Придністров'я склала 283,3 тис. чоловік, що більше, ніж на 150 тис. перевищувало дані Комісії ВУЦВК [1, с. 88]. Ознайомившись із результатами роботи комісії, Голова ВУЦВК Г.Петровський рекомендував Політбюро ЦК КП(б)У відмовитися від створення Автономної Республіки до повного вивчення етнічного складу населення краю [8, с. 131].

Ідея ініціативної групи не знаходила також підтримки і в наркоматі іноземних справ СРСР. У записці Г.Чичеріна на ім'я В. Молотова від 3 березня 1924 р. зазначалось: «Створення МРСР в даний момент є передчасним, бо може викликати загарбницькі прагнення румунських шовіністів. Виявлення такої кількості молдаван, тобто румун на українській території, посилить позиції румун в суперечках по питанню Бессарабії» [13, арк.76].

У липні 1924 р. боротьба між прихильниками та противниками утворення автономії в Політбюро ЦК РКП(б) ще більше загострилась. Саме тоді відбулися два засідання вищого партійного органу більшовицької партії. 24 липня Політбюро рішення так і не прийняло через те, що перемогла ідея противників утворення Молдавської Республіки. Однак 29 липня відбулося вирішальне засідання Політбюро ЦК РКП(б), на якому були відсутні впливові противники створення Республіки – М.Калінін та К.Ворошилов. Заслухавши доповідь Г.Чичеріна, виступи М.Фрунзе та Х.Раковського, Політбюро постановило: «Вважати за необхідне, перш за все з політичних мотивів, виділення молдавського населення в спеціальну Автономну Республіку у складі УСРР» [8, с. 33].

Після позитивного вирішення цього питання під керівництвом М.Фрунзе в Москві було створено комісію, яка отримала назву «Комісія по молдавському питанню», яка зайнялася практичною роботою по створенню МАРСР.

Виходячи із того, що більшість молдаван Придністров'я проживали на території Одеської губернії, ЦК КП(б)У доручив проведення заходів по утворенню автономії Одеському

губернському комітету партії. У серпні 1924 р. на закритому засіданні губкому було створено Організаційну комісію [14, арк.46].

В постанові бюро Одеського губкому від 20 серпня 1924 р. про роботу Комісії зокрема вказувалося: «Не поширювати свідчення про роботу Оргкомісії, так як її робота носить суворо конспіративний характер, а ініціатива повинна виходити із низових селянських мас» [15, арк. 8]. Комісія спрямувала свою роботу так, щоб створити у населення губернії враження про утворення МАРСР як позитивну реакцію влади на вимогу молдавського населення Придністров'я.

На завершальному етапі створення МАРСР загострилася боротьба між бессарабськими та румунськими політичними емігрантами. Керівництво більшовицької партії активно залучало до організаційної роботи по створенню автономії вихідців із Бессарабії, натомість румунські емігранти під керівництвом І. Діческу-Діка не полишали надій на створення Молдавсько-Румунської Республіки та обов'язкове запровадження румунської мови. Крім того, в Московській ініціативній комісії не було єдності по питанню формування керівних органів Автономної Республіки. В партійні та радянські органи було подано «Список румун та бессарабців для заняття відповідальних посад в Молдавській АРСР», що являв собою склад уряду на чолі з Г.Котовським. В список було внесено 12 румун та 9 бессарабців, жодного представника Придністров'я там не було. Однак, коли у жовтні 1924 р. було затверджено склад тимчасових партійних та радянських органів Молдавської АРСР, то там вже переважали вихідці з Бессарабії, від румунських емігрантів в списку була лише К. Арборе-Ралі [14, арк.92].

Активність румунських емігрантів у створенні республіки викликала невдоволення з боку партійних органів України. Вже після утворення МАРСР, 15 грудня 1924 р., Політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання «Про групу бессарабців» і прийняло таку постанову: «Політбюро відмічає наявність двох груп серед молдавських працівників – однієї, що знаходиться у Москві і складає так звану ініціативну групу з орієнтацією на румунську культуру, та іншої, - що складає основу Обкому та Ревкому Молдавської Республіки з орієнтацією на народну молдавську культуру. Виходячи з цього Політбюро прийняло рішення розпустити Московську ініціативну групу по створенню Молдавської Республіки» [16, арк.39].

Остаточне рішення про створення МАРСР було прийнято на засіданні Політбюро ЦК РКП(б) 19 вересня 1924 р., коли було визначено її кордони та адміністративний поділ [8, с. 43-44]. У тривалій дискусії з приводу території та форми державності молдавського народу взяли участь кандидати в члени Політбюро ЦК РКП(б) М.Калінін та В.Молотов, член ЦК РКП(б) К. Ворошилов. Від імені українського керівництва з доповіддю виступив В. Затонський, від ініціативної групи – І.Діческу – Дік. Незважаючи на те, що пропозиція ЦК КП(б)У про створення МАРСР була схвалена, Політбюро ЦК РКП(б) прийняло з цього питання додаткову ухвалу: «У відповідності до прохання т. Калініна, Смірнова та Ворошилова поставити на голосування всіх членів ЦК РКП(б) з опитуванням по телеграфу, питання про перенесення остаточного рішення про створення Молдавської Республіки на Пленум ЦК РКП(б)» [17, с. 81-82]. Однак таке рішення не було виконано, черговий Пленум ЦК РКП(б), що відбувся у кінці жовтня 1924 р., цього питання вже не розглядав. Так остаточно завершилась боротьба між прихильниками та противниками створення МАРСР, що протягом тривалого часу велася у вищих органах влади СРСР та УРСР. Подолавши опір М. Скрипника, В. Чубаря та деяких інших керівників України, а також К. Ворошилова і М. Калініна, що їх підтримували у Москві, прихильники утворення Молдавської Республіки М.Фрунзе та Г.Котовський, румунські та бессарабські емігранти добилися своєї мети.

Офіційне рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. Виступаючи на сесії Голова Раднаркому УСРР В.Чубар відзначив, що при підготовці утворення Молдавської АРСР партійні та радянські органи України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії, вирішили включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони, в яких молдавське населення не складає більшості. Доповідач висловив надію, що обрана форма державності буде мати велике значення для трудящих Бессарабії в їх боротьбі за возз'єднання з радянською батьківщиною [18, с. 5-6].

Сесія ВУЦВК прийняла Постанову про утворення Молдавської Автономної РСР та визначила її кордони, на заході та південному-заході кордон співпадав з державним кордоном СРСР. Це означало, що до складу Молдавської АРСР де-юре включалась і Бессарабія. Виступаючи 26 жовтня 1924 р. на одному із мітингів, народний комісар юстиції Української

СРР М.Скрипник заявив: «Ми вважаємо кордон не по річці Дністер а Прут. На нашій карті червоною лінією обведена і Бессарабія, бо Бессарабія повинна стати частиною МАРСР» [19, с. 2].

Підготовка та створення Молдавської АРСР була типовим прикладом більшовицької революційної творчості. Директиви вищих партійних органів направлялися в місцеві партійні організації і були обов'язковими для виконання. Мета утворення МАРСР була тісно пов'язана із ідеологією світової революції. Молдавани, що склали у Придністров'ї незначну частину населення, зовсім не претендували на територіальну автономію, а національний рух місцевих жителів за створення державності молдавського народу так і не виник.

У перспективі подальших досліджень вказаної проблеми актуальним видається вивчення особливостей політичного та соціально-економічного розвитку Автономної Республіки, що існувала у складі УРСР до липня 1940 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лисенко В. Г. Шляхом братерського єднання. (До 50-річчя утворення Молдавської РСР). – К., 1974. – 82 с.
2. Брисякин С., Сытник М. Торжество исторической справедливости. 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа. – Кишинев, 1969. – 235 с.
3. Репида А. Образование Молдавской АССР. – Кишинев, 1974. – 196 с.
4. История Приднестровской Молдавской Республики. В 2-х т. – Тирасполь, 1996. – Т.1. – 375 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.29. – Оп.1. – Спр.1089.
6. ЦДАГО України. – Ф.29. – Оп.1. – Спр. 1215.
7. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 63. – Спр.17.
8. Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики. Сборник официальных документов. – Тирасполь, 1993. – 329 с.
9. Начало большого пути: Сборник документов и материалов к 40-летию образования Молдавской ССР и создания Коммунистической партии Молдавии. – Кишинев, 1964. – 280 с.
10. Левензон Ф. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. – Кишинев, 1974. – 186 с.
11. Иванова З.М. Левобережные районы Молдавии в 1918-1924 гг. – Кишинев, 1979. – 310 с.
12. ЦДАГО України. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 898.
13. ЦДАГО України. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 2116.
14. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф.150. – Оп.1. – Спр. 893.
15. ДАОО. – Ф.150. – Оп.1. – Спр. 913.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1235.
17. Сурилов А., Страгулат Н. О национально-государственном самоопределении молдавского народа. – Кишинев, 1967. – 245 с.
18. III сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету VIII скликання 8-12 жовтня 1924 року. – Харків, 1924. – 65 с.
19. Скрипник Н. Митинг трудящихся Тирасполя // Правда. – 1924. – 27 октября.

Н.І. Заставецька

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОПОЛЬСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У МОЛОДІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1920 – 1930-ТІ РР.)

Невід'ємним елементом становлення і розвитку державності є наявність національно свідомого суспільства, що здатне виступити міцною опорою у політичному та економічному житті країни, вивести її на якісно новий рівень розвитку у світовому просторі. Значущість патріотичного виховання доведено не тільки теоретично, але й конкретними історичними прикладами. Так, після відновлення Другої Речі Посполитої у 1918 р. чільне місце у внутрішній політиці держави відводилось формуванню нової генерації поляків, у тому числі й з молоді когорти корінних жителів Західної України. Урядом було вжито ряд заходів суспільно-політичного, економічного та культурного спрямування з метою остаточного закріплення приєднаних до Польщі територій. Нав'язування ідеї історичної неподільності земель відбувалось також шляхом залучення західноукраїнської молоді до збереження старожитностей краю, трактованих владою як історико-культурна спадщина польського народу. Попри наявні дослідження впливу політики Другої Речі Посполитої на формування свідомості українського населення, ця проблематика не втрачає актуальності. Історично апробовані методи та прийоми